

MEJAŠTVO IN ORGANIZACIJA VINSKIH GORA

FRANCE GORSIC

I. *Etimologija imena mejaš (omejaš)*. Beseda meja, -e ž., ima dandanes pomen 'gránica, die Grenze, finis. Toda v izrazoslovju Gorskih bukev (G. b.) je imela dva posebna pomena.¹ Prvi pomen po gorskem pravu je bil breg ali hosta med dvema vinogradoma, der Rain, limes; gre za ime omejku, ki sta ga bila dolžna trebiti oba »najbližja mejaša«, soseda, die Anrainer, confines finitimi (čl. 47 G. b.).² Drugi pomen besede meja po gorskem pravu je bil dobrava, das Gehag (mn. Gehäger, Khager),³ ki je bila obsežno zemljišče. Prireditelji slovenskih gorskih členov so rabili izraz meja večkrat v temle drugem pomenu,⁴ ki že sam ob sebi zbudi predstavo, da gre za večji svet, ležeč ob meji, za krájino. Dobreve, imenovane meje, so se raztezale kot pust, kulturno neizkoriščen svet — v prekmurski priredbi se imenuje pušča — od kultiviranega dela gore tja do same gosposčinske meje. Znamenito je mesto v Labasserjevi priredbi, kjer je govor o »meji ali gruntih, od katerih bi se števira ali pravda dajala«,⁵ saj je s temi besedami izraženo to, da je bila meja v gori parcela velike površine, kakor tudi to, da ta svet ni štel v območje, za katero je veljala vladavina gorskega prava, kakor pod le-to tudi niso šteli kmetije brez vinograda, ki bi se bila kdaj zelo izjemno pojavila na tleh vinske gore. Šele če bi se na takem »gruntu« osnoval vinograd, bi bila ta »pravdna zemlja« prišla spet pod gorskopravni režim.⁶ Dele dobreve, imenovane meja, so dajale gorske gosposčine v dedni zakup vnanjim osebam,⁷ ki so se morale obvezati s posebno pogodbo po mestnem pravu (burgrecht), da bodo na zakupljenem svetu zrigolale in potem redno obdelovale vinograd, od katerega bodo plačevale gorskemu gospodu dačo v denarju, gornino. Za razliko od sogornikov (perkholden), ki so bili podložni kmetje gosposčine, so jeli vnanjike nazivati za *mejaše*. Če je bil mejašev vinograd v resnici prav na kraju gosposčinskega sveta, se ga je prijelo ime omejek -jka m.,⁸ der Weinbergrain, njegovega imetnika pa ime *omejaš*.⁹

Vnanjiki so bili ponekod, n. pr. v Beli krajini in na jugu Dolenjske, tudi podložniki kake druge gosposčine,¹⁰ vendar pa nameravamo v pričujoči študiji upoštevati zgolj vnanjike svobodnega stanu. Vprašanje nesvobodnih mejašev še ni zadostno raziskano.¹¹ Svobodnemu vnanjiku, ki je vzel od gorske gosposčine del »meje« v dedni zakup, ni dopuščala stanovska čast svobodnjakov,

da bi bil vstopil v gorsko skupnost sogornikov kot član in se formalno družil z njimi. Tudi je bil pravni odnošaj do gorskega gospoda dedni zakup, ne užitna lastnina na podlagi vdajne pogodbe, a dačo je dajal vnanjik v denarju, ne v naravi.¹² Običajno gorsko pravo zaradi tega sploh ni prišlo v poštev glede svobodnih mejašev. Za nedopustno so imeli celo to, da bi gornim mejašem dajal ukaze in navodila stari odbor sogornikov, imenovan gorniki mn., tako da je kmalu prišlo do preosnove pragorščine v sogorščino in do osnovanja ustanove uradnega gornika (gorška, perkmaistra), izvoljenega iz srede sogornikov, toda postavljenega od gorskega gospoda. Temu organu gorske gosposke so se smeli pokoravati tudi svobodni vnanjiki brez kvara za svojo stanovsko čast. Na Štajerskem so dobili mejaši veliko premoč nad sogorniki.¹³ Sprva je bil mejaš tovariš (perkgness) gorskemu gospodu,¹⁴ s časom pa so si sogorniki isto gorsko tovarištvo do te mere prilastili, da so uredniki G. b. oglasili ime perkgness kratko malo za soznačno ime perkholdu, sogorniku. Nenški mejaš je tako prišel ob svoje edino ime perkgness. Njegova daljna imenoslovna usoda je zelo zanimiva.

II. *O pravni preobrazbi gorskega mejaštva*. Nekateri so domnevali, da so kodifikatorji G. b. res hoteli podeliti gorskemu mejašu novo ime paumann (der Baumann, colonus). Gre za razlago člena 51 G. b.,¹⁵ kjer se bere reklo »geschworn pauleute und perkgenossen«. Same ob sebi dopuščajo te besede sicer res razlago, da so pauleute gorski mejaši, saj je paumann sprva dejansko pomenil svobodnjaka, ki je prejel zemljišče kakega gospoda v zakup.¹⁶ Toda prireditelji slovenskih gorskih členov so prevajali izraz paumann z nazivoma gospodar ter vinogradar,¹⁷ ker ga niso imeli za občno ime, ki bi označevalo vrsto svobodnih vnanjikov, marveč za skupno (kolektivno) oznako obdelovalcev zemlje vseh vrst, tako da so v njej obseženi tudi gorski vinogradarji. V slovenskih besedilih iščeš zaman termin paumann, preveden z izrazom mejaš.

V teh primerih naletiš v G. b. zgolj na opisne dikcije, ki so jih uredniki uporabili očitno le zato, da bi se izognili tvorjenju določnega termina za pravni pojem gorski mejaš. Za razliko od gorskih členov, ki obravnavajo izrecno pravice in dolžnosti sogornikov (perkholden, perkgnossen), naj ti

splošni besedni obrati opozore bralca, da gre za določbo, ki se tiče tudi mejašev.¹⁸ Slovenski pisci so se večinoma držali tega splošnega izražanja, prevajajoč nemške, največkrat nedoločne zaimke na začetku stavkov z zaimki kateri, vsakateri, sleherni, kdor ipd.¹⁹ Nikjer v besedilu izvirnika G. b. ni najti takega nemškega občnega imena, ki bi moglo veljati za izvirno oznamenilo svobodnega vnanjika in ki ga je ljudstvo nazivalo za mejaša. Šele v zapisnikih gorskih pravnih z Dolenjskega je Metod Dolenc našel nemški termin »der Mejasch, Meiasch, Meäsch«, ki se v teh arhivalijah stalno ponavlja.²⁰ Že sam ob sebi zahteva ta strokovni izraz odgovor, kam sodi pravna ustanova mejaštva, ali v tuje ali v domače pravo.

Brž ko vzamemo za dognano, da so sklepali gorski gospodje s svojimi mejaši posebne dednodačne pogodbe po mestnem pravu, moramo brez okolišenja priznati, da gre pri mejaštvu za ustanovo germanskega prava. Ostane pa vprašanje, ali ni bila ta zamejska pravna ustanova po tako imenovani preobrazbi (specifikaciji) pretvorjena v pravno ustanovo domačega ali t. im. nadenega (bodenständig) prava. O taki preobrazbi je dovoljeno govoriti tedaj, če se je sprejeta zamejska pravna ustanova do tolikšne mere priljučila (asimilirala) domačemu pravu, da se po pravici sme trditi, da je po izvirnem ustvarjalnem načinu postala sestavni del samoraslega domačega prava in da se v prilični obliki bistveno loči od svojega matičnega pravnega lika. Glede mejaštva si moremo zamisliti tako preobrazbo kot samoraslo, se pravi, kot nastalo po genetičnem razvoju kar sama iz sebe, ali pa takó, da je posledek silnega priljučevalnega pritiska preobrazujočega prava.

Zgodovinsko dejstvo je, da gorski mejaši nikjer na slovenskem ozemlju niso ustanovili svoje lastne gorske organizacije.²¹ Sprva so bili dedni zakupniki vinogradov v gosposčinskih gorah le posamezniki in pri tem je na Kranjskem z malo izjemami tudi ostalo. A celo na Štajerskem, kjer se je število mejašev zelo množilo, čimbolj je rasla blaginja prebivalcev mest in trgov, ni bilo posebnih mejaških organov, razen v prehodni dobi gosposčine, ko se je kak meščan oprijel službe gornika (gorška) v gori, kjer je imel vinograd v dednem zakupu.²² Posebna organizacija mejašev pač ni bila potrebna, saj so gorski gospodje brez obotavljanja izpolnjevali pravice, ki so bile mejašem obljubljene v individualnih pismenih pogodbah. Bosa je pripoved, da so obstajali krogi ali kola gorskih mejašev, kjer bi se bilo formalno skle-

palo o sprejemu novih članov.²³ Pač pa je res, da je bila na slovenskem ozemlju povsod uvedena ustanova gornika (gorška, perkmaistra) in da je z njo prenehala sploh vsakršna potreba po kaki posebni mejaški organizaciji. Če pa v vseh stoletjih ni bilo lastne mejaške evolucije, tedaj ni bilo niti gibalne sile, ki bi bila pravni odnošaj mejaša do gorskega gospoda sama iz sebe preobrazila.

Toda mejaš, čigar delavci so zrigolali nov vinograd v meji gore, ni stopil le v sosedski odnošaj k sogornikom, na katerih gorne delce je mejil njegov zakupljeni svet, pač pa tudi v gospodarsko-družbeni odnos k sami gorski skupnosti. Ta odnos je moral neizogibno dobiti značaj kooperativne sovisnosti, brez katere ne bi bilo niti uspešne obdelave vinograda, niti najboljšega koriščenja rente od zakupljene zemlje. Ni naključje, ampak globoko utemeljen nasledek pravnega ustrojstva gore, da se je mejaš imenoslovno pojavljal po eni strani kot neposredni sosed, čigar ime izhaja iz samostalnika meja v le-tega pomenu breg ali hosta med dvema vinogradoma, po drugi strani pa kot vinogradski vnanjik, čigar ime je izvedeno iz samostalnika meja v le-tega pomenu grajska dobrava. Zato je jedro problema v tem, ali ni domače pravo gorske skupnosti pravni odnošaj mejaša domače gore sebi priljučilo, zakaj vnaprej je gotovo, da glede sosedskega odnošaja ni bilo priličenja, ki bi bilo dovedlo do preobražaja, saj bi bilo moglo nastati stoprav posredno preko preobražaja gospodarsko-družbenega odnosa in časovno kajpada za njim.

Prvotni mejaški odnos po mestnem pravu se je jel priličevati gorski skupnosti običajnopravno ob prodiranju načela, da sodijo vse pravne stvari quoad vineas v izključno posebno podsodnost krajevno pristojnega gorskega sodišča prve stopnje. S pogodbeno zajamčeno mejaševo pravico in dolžnostjo, obligatorno sodelovati v plenumu in fakultativno prisedovati poroti ljudskega sodišča na gorskem pravnem dnevu, so jele gorske gosposčine povezovati pripadnike svobodnih stanov, ki so se pojavljali kot dednozakupni reflektanti, s skupnostjo sogornikov in njihovim privilegiranim ljudskim sodstvom. Treba je bilo le nekoliko pokolenj, da so bili mejaši v gorah, v katerih so nekdanj držali vinograde pod dednim zakupom po mestnem pravu, običajnopravno priznani za viriliste gorskih pravnih dni.

III. O mejaštvu slovenskih virov. Prav gotovo je obstajalo mejaštvo davno prej, preden so bile potrjene G. b., saj nam zgodov-

vina kodifikacije poroča o silnem političnem vplivu štajerskih meščanskih mejašev, ki so po štirinajstletnem razrednem boju dosegli, da so jih deželni stanovi prelatov, gospode (baronov) in plemstva spet pritegnili k zakonodajnemu posvetovanju in sestavljanju osnutka G. b.²⁴ Izvirnik G. b., enako pa tudi najstarejši dve slovenski priredbi gorskih členov, ki tvorita prvi razred teh domačih besedil,²⁵ so dokaz, da mejaši XVI. stoletja niso želeli, globlje posegati v tradicionalni ustroj gorske skupnosti, temveč so svoje prizadevanje osredotočili le bolj na to, da bi zavarovali svoje gospodarske koristi brez kvara za obstoječe sogorščine. Stališče meščanskih mejašev je gotovo pripomoglo, da se je običajnoppravna organizacija gorskih skupnosti dejansko okrepila, čeprav je uredniki G. b. uradno niso pravno priznali. Gorski člani imajo dosti takih določb, ki gredo sogornikom prav tako v prid kakor mejašem.

Ni še dognano, od kod izvira izmenska raba terminov sogornik in mejaš v besedilih slovenskih priredb gorskih členov, morbiti prav iz kooperativnega tovarištva mejašev predkodifikacijskega razdobja s sogorniki. Gotovo je, da so posredno pripomogle same G. b., ker so kodificirale udeležbo mejašev v gorski organizaciji in v ljudskem sodstvu na gorskih pravnih dnevih. Prvi pojav termina mejaš v pomenu sogornik sega nazaj do najstarejše slovenske priredbe Andreja Reclja iz leta 1582. Raba postaja potem čedalje bolj pogostna ter zadobi v priredbah XVII. stoletja, ki jih štejemo v drugi razred virov,²⁶ tolikšen obseg, ko bi se bili mejaši sami začeli puliti za odločilni vpliv v gorskih skupnostih. Jasno sliko razvoja dobimo, ko bodo obdelani zapisniki gorskih pravnih dni XVI. in XVII. stoletja. Verjetno je, da je v XVIII. stoletju ime mejaš postalo odveč za dotedanje prave imetnike tega imena, ker so le-ti začeli opuščati sodelovanje s sogorniki, pa je ime mejaš, ki je bilo že preneseno na sogornike, zdaj postalo sinonim imena sogornik. Čas imenoslovne dominacije termina mejaš sovпада s propadanjem gorskega ljudskega sodstva, ko so gorske gosposke jele odrivati gorske sodovce in se polaščati sojenja na gorskem pravnem dnevu.

Vsekakor je v XVIII. stoletju na Kranjskem termin mejaš podlegel izrazoslovni usodi, kakršna je bila dve stoletji prej zadela ime perkgnoss v nemškem pravnem izrazoslovju, ko je bilo to ponižano na raven pojma perkhold. Zdaj je tudi naziv mejaš postal soznačen termin termina sogornik. Prekmurska priredba gorskih členov,²⁷ edina doslej znana slovenska priredba, ki so jo našli

izven bivše Kranjske, kaže jasno na to, da je ime mejaš tudi pri ogrskih Slovincih dobilo imenoslovni položaj termina sogornik oziroma gorman, gorničnik. Ostale dosehmal objavljene priredbe z Dolenjskega obilujejo z imanentnimi dokazi, da je termin mejaš polagoma zdrknil na raven pojma sogornik in mu na kraju postal imenoslovno nadomestilo. Socialnohistorično je Metod Dolenc zagotavljal, da se v zapisnikih gorskih pravnih opuščala razlikovanje terminov mejaš pa sogornik brž po letu 1781, ko je odpadlo znamenje sogornikov »glebae adscriptus«.²⁸ Toda poprej je pisatelj trdil, da iščimo vzrok v tem, da so se plemiči jeli umikati iz gorskih pravnih zaradi stanovskih razlogov,²⁹ prepuščajoč gorske skupnosti njihovi usodi. Po vsem sodeč so se znamenja imenoslovnega izenačenja pojavila prej, kot pa se je začel umik mejašev iz gorske kooperacije.

IV. *Karakteristika mejaštva.* Mejaštvo je zapadlo pravnemu preobražaju zaradi svoje gospodarsko-družbene povezanosti z delovno skupnostjo sogornikov. Emfitevitične pogodbe, ki so jih sprva sklepali gorski gospodje z gorskimi mejaši, so postale osnova za izgradnjo običajnoppravnega lika mejaša, ki je bil njega pravni zadržaj fevdnemu pravu neznan in celo zopr. Dednozakupni odnosaj pogodbenega prava je bil vtok, okoli katerega so se nanizovala nova domača pravna pravila. Sčasoma se je zgostil nov mejaški pravni lik z naslednjimi tremi značilnimi lastnostmi: *provič* s podrejenostjo mejaša pod upravno in nadzorno oblast gornika (gorška) kot organa gorske gosposke v stvareh, ki zadevajo goro in sodijo v gornikovo pristojnost po G. b. in običajnem pravu, po določbah občnih sodb, izrekih gorskega sodišča in ukazih gorske gosposke; *drugič* z izključno posebno podsodnostjo sogornikov pri gorski pravdi, tako da ima mejaš v pravnem sporu s sogornikom aktivno pravnomo legitimacijo edinole pri domači gorski pravdi; *naposled* z dolžnostjo mejaša, osebno ali po namestniku se udeleževati sojenja v plenumu na gorskem pravnem dnevu, in s pravico na poziv gorskega sodnika stopati kot sodovec med prisednike porote ter dajati gorski pravdi pravno pomoč kot odrejeni sodnik, izvedenec, izvedena priča ipd.

Proti samosvojesti običajnoppravnega mejaškega odnošaja ne govori — čeprav se to često trdi — niti predkupno in utezno (retraktno) pravo, ki se obravnava v členu 50 G. b.³⁰ Tudi določbe tega gorskega člana, ki so germanskega porekla, so po pravni preobrazbi postale del običajnega prava in so

kot take bile sprejete v G. b. Ljudstvo je bilo to pravno ustanovo priljučilo gorskim običajem in dalje tako izgradilo, da je postala pravno preobrazena ustanova domačega prava. Kljub kodifikaciji je bila preobrazena ustanova predkupa in retrakcije nenehno ukoreninjena v ljudskem izročilu. Zgodovinar prava je dolžan smatrati jo kot preobrazeno ustanovo domačega (nadanjega) prava.

Preobrazena mejaška pravna ustanova se je razlikovala od germanske emfitevitične pravne ustanove v treh pogledih, v organizacijskem, pravdonormativnem in pravdopravnem pogledu. Na podstavi emfitevze se je mejaški pravni odnosaj pod vplivom sogorščine in v sožitju z njo razrasel v samo svojo, domačim običajem priljučeno, od matičnih pravnih likov bistveno različno, preobrazeno pravno ustanovo. Kolikšen je bil preobražaj, se vidi po tem, da so člani G. b., ki naj bi bili imeli pravno veljavnost enako za mejaše kot za sogornike, v številčni večini.³¹ Ni naključje, da Nemci tako zelo preobraženemu pravnemu liku niso nadeli nemškega termina, temveč slovenizem der Mejasch, priznavajoč očitno, da gre za preobrazeno ustanovo domačega prava.

V družbenoorganizacijskem pogledu je sogorščina ostala združba, katere članstvo so tvorili sogorniki, novo je bilo le, da so gorni mejaši stopili z njo v gospodarsko, samohotno (spontano), kompleksno kooperacijo-agrotehničnega značaja, ki se je očitovala v organizacijskem pogledu po tem, da se je mejaš podvrget vladavini gore in postavil na samem mestu svojega viničarja kot pooblaščenca. V pravdonormativnem pogledu je plenum gorske pravde zdaj obsegal tudi gorne mejaše, ne več samo sogornikov. Judikatura gorskih pravnih je bogata s primeri, ki se nanašajo na kooperacijo mejašev s sogorniki. Mejaš, sprva tovariš (perkgnoss) gorskemu gospodu,¹⁰ se je ustvarjalno povezal z gorsko skupnostjo domače gore v obeh organizacijskih pogledih, tako v upravi gore kot v gorskem sodstvu. Opis njegovega pravdopravnega sodelovanja prekaša okvir pričujoče študije.

Metod Dolenc se je v obeh svojih slovarskih zbirkah ukvarjal z opredeljevanjem pojma mejaš. V prvi zbirki je trdil,³² da pomeni termin mejaš 1. sosednega posestnika vinograda in 2. člana vinogorske občine, posestnika vinograda v vinski gorici. Pisatelj komentar te opredelitve navajamo v opombi.³³ V drugi slovarski zbirki³⁴ je dodal pisatelj še novo točko in se je opredelitev zdaj glasila: 1. sosed, tudi omejaš, der Anrainer;³⁵

2. posestnik vinograda, ki spada pod pododnost gorske palice samo glede vinograda, ne pa tudi v osebnih zadevah, der Berggenosse;³⁶ 3. v XVIII. stoletju vsak podložnik gorske palice.³⁷ Podobno je pisatelj opisal mejaštvo tudi ob več drugih priložnostih in vztrajal pri napačni trditvi, da je termin mejaš slovenski izraz za nemški termin der Berggenosse Gorskih bukev,³⁸ vtem ko je termin sogornik slovensko ime za nemški termin der Berghold.³⁹

Termin mejaš, -a m., ima v gorskem pravu tele tri pomene:

1. *sosed*, der Anrainer, accola finitimus, v G. b. imenovan bližnji mejaš, ker je moral skupaj s sosedom trebiti breg ali hosto (mejo) med obema vinogradoma (čl. 47 G. b.) in imel glede gornega delca soseda, če je ta bil sogornik, predkupno pravico po čl. 40 G. b.;⁴⁰

2. *svoboden vnanjik*, ki je imel vinograd v meji gorske gosposčine v dednodačnem zakupu, gorni mejaš, der Measch (Meäsch), colonus vineae hereditariae iure emphyteutico (po mestnem pravu, nach Burgrecht);⁴¹

3. *sogornik*, der Bergholde (Berggenosse), colonus vinitor, nesvoboden užitni lastnik delca v gosposčinski gori in član domače gorske skupnosti, imenovane sogorščina (gorščina), ko je bil proti koncu novega veka imenoslovno izenačen z gornim mejašem.

OPOMBE

1. Beseda meja, -e ž., se rabi v slovenskih priredbah gorskih členov tudi v pomenu živa meja, die Hecke, saepes viva (čl. 10 Recljeve priredbe, čl. 9 Vagensberskega fragmenta, čl. 7 Kapscheve priredbe ter točki 7 in 18 Prekmurske priredbe), toda ta raba za pričujočo študijo ni prišla v poštev. — 2. Tak zarasel svet je bil res mnogokje med gornimi delci namesto žive meje (čl. 47 Recljeve priredbe, čl. 33 in 36 Kapscheve priredbe, čl. 18, 41 in 44 Labasserjeve priredbe itd.). — 3. Pleteršnik I 566 ima te-le pomene besede meja, -e ž.: 1. Die Grenze, 2. lebendiger Zaun, die Hecke, 3. das Gebüsch, das Gehölz, niederer Wald, der Hain. Vendar pa je Pleteršniku mejaš zgolj der Angrenzer, der Grenznachbar. Metod Dolenc se je Pleteršnikove razlage držal tudi pri opredeljevanju termina gorski mejaš. — 4. Gl. čl. 33 Kapscheve priredbe (Vinograde, meje, kolosek ali lefs Inu koshenine), čl. 42 priredbe, ki se hrani v Narodnem muzeju v Ljubljani [Priř. NM] (nograde, Meje ali koshenize) in čl. 35 Soteške priredbe (Vinogradi, Meje ali koshenize). — 5. Čl. 18 Labasserjeve priredbe se glasi: »Ta 18. Articl. Vsi ofsobeneki, kir per Vuinogradih prebiaio imαιο vn is gore na femlo poiti. Kateri bo pak nehotl sturiti, s tem fe more kakor je nauada Deshelska hondlati, letu fe pak Ven Vsame, kadar bi meia ali gruntie bilj, od katerih be fe ftiura inu pravda da doiala. Aku fe pa Is eniga grunta, od kateriga fe ftiura inu pravda daje, en Vinograd fturi, taku more en Gorski Gosput fposnainem teh Meiascheu eno spodobno

Gorshino na taisti neloshiti«. — 6. Kadar gre za tak svet v delcu kakega sogornika, se nevinogradska zemljišča v gori pogostokrat nazivljejo gorščina, -e, ž. (čl. 20, 31, 49 in 50 G. b.). Pri priredbah členu 20 G. b. gre za srednje treh mest, na katerih je uporabljen izraz gorščina. V priredbi Andreja Reclja se glasi to mesto: »... Vun Vsetu, kadar bi ta gorshina hprauidnu Imeni raitala...«, a v Prir. NM: »... Ven je useta ta gorshena keder je k zhinshnemu Blagu postala«. — 7. Izraz vnanje osebe v pomenu extranei, Aussenseiter, se bere v besedilu čl. 49 priredbe, ki se hrani v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici [Prir. NUK] (sa meisham morejo vnany kupiti). Za časa turških vpadov je bilo na slovenskem ozemlju mnogo opustelih vinogradov. Gosposčine so zelo rade sklepane emfitevtične pogodbe z vnanjiki svobodnega stanu, z duhovniki, plemiči, zlasti pa z meščani in tržani bližnjih mest in trgov. Da so na Štajerskem večino in jedro mejaštva tvorili meščanski mejaši, pričuje jasno kodifikacijska zgodovina G. b. — 8. Po Pleteršniku I 823 je omejek, -jka, m., der Ackerrain, der Rasenrain. Bartel navaja za besedo der Rain pomene: meja, omejek, rob. — 9. Termin omejaš se bere v dveh členih (31 in 41) Boštanske priredbe. Obakrat gre za prisednike porotne (sodovske) mize. Boštanska priredba je namreč iz kasnejše dobe, ko je termin mejaš že imel pomen sogornik. Gre torej za sogorniške sodovce. Vprašanje pa je, zakaj se ti sodovci ne nazivajo mejaši, temveč omejaši. Prejkone so boštanski vinogradi ležali vsi na enem samem gosposčinskem omejku. Ne drži pa mnenje Metoda Dolenca, da je pomen termina omejaš sosed, der Anrainer, accola finitimus (Gorske bokve v izvorniku, prevodih in priredbah 1940, 215). Sosed se imenuje tudi v Boštanski priredbi »bližnji mejaš« (čl. 50) ali kar mejaš (čl. 47). — 10. Vprašanje nesvobodnih vnanjikov, ki so bili podložniki tuje gosposčine, je načel pisec pričujoče študije v članku Aktivna in pasivna pravdna legitimacija po gorskem pravu, Pravniki 1959 (XIV), 37. — 11. Gre za dve vprašanji, prvič, ali ni bila mejašu, ki je bil podložnik druge gosposčine, po običajnem pravu natvezena ista poudnost kakor domačim sogornikom, to se pravi tudi pasivna, ne le aktivna pravdna legitimacija, ki je veljala za svobodne vnanjike; drugič pa, koliko je vplivalo ime mejaš nesvobodnih dednih zakupnikov na poznejšo imenoslovno zenačenje termina mejaš s terminom sogornik. — 12. Metod Dolenc, Gorske bukve itd., 231. Pisatelj je označil za gotovo, da se je »oddajala gornina, če že ne povsod, pa vsaj v pretežni večini, v denarnem relutu, ne pa in natura«. — 13. Število meščanskih mejašev je bilo na Štajerskem zelo veliko. Odločno so se bojevali za pravico zakonodajnega sodelovanja pri G. b. Med vnanjiki je njim pripadala največja vloga. V Prekmurski priredbi (toč. 11) se mejaši gore nazivajo tudi »poštena naprej hodeči ljudje«. — 14. Jakob Kelemina, GMS 1939 (XX), 284 je za Antonom Mellom opozoril na cenilni zapisnik Auerspergovih gosposčin Viltuš-Štatenberg iz leta 1542, v katerem se nazivljejo duhovni, plemiči in meščani »meine pergenossen«, sogorniki pa »pauernsleute«. Svobodni dedni zakupnik vinograda je Auerspergu veljal za »pergenossa« še eno leto pred potrditvijo G. b. — 15. Andrej Recelj je prevedel termin paumann v besedilu členu 51 G. b. z besedo gospodar, ki so jo rabili tudi drugi prireditelji vselej tako, da se jasno vidi, da ne gre za sogornike, temveč za vinogradnike vobče, torej za zborna ime, v kate-

rem so kajpada obseženi mejaši (gl. čl. 12 Vagensberskega fragmenta, čl. 40 Kapscheve priredbe in čl. 19 Prir. NM). Metod Dolenc (Gorske bukve itd. 198) je menil, da pomeni beseda paumann isto kot nemški »hold«. Jakob Kelemina, GMS 1939 (XX), 286/11, je dognal, da je bil izraz paumann sprva sinonim za termin dežman (furl. diemann) ali vazal, za oznako človeka, ki je imel od kakega gospoda zemljišče v zakupu. Teza Metoda Dolenca, da je bil paumann sogornik (perhold), torej ne drži. Gre za kolektivno ime vseh vinogradnikov v gori. — 16. Jakob Kelemina, n. d. 287. — 17. Isti, prav tam, 286/11. Pisatelj meni pravilno, da pri paumannu ne gre le za vinogradsko, ampak za splošno kmetijsko obdelavo. — 18. Prim. čl. 9, 19, 20, 25, 46, 51 Recljeve priredbe, čl. 8, 15, 22, 28, 33, 45, 46 Prir. NUK, čl. 9 Vagensberskega fragmenta, čl. 6, 14, 17, 26, 35, 36, 40 Kapscheve priredbe, čl. 16, 19, 20, 23, 29, 46, 47 Prir. NM. — 19. Tako reklo G. b. je včasih prevedeno tudi s priredjem »sleherni mejaš in sogornik« (čl. 13 in 14 Prir. NM). — 20. Metod Dolenc, Gorske bukve itd. 213. Reklo »Meäschen und Erbholden« je omenil pisatelj že v svojem prvem spisu, objavljenem v ČZN 1914, 41. — 21. Jakob Kelemina n. d. 285. Pisatelj je mislil, da so obstajale posebne viteške gorščine z lastnimi gorniki, ki so se imenovali »des schilten pergmaister«. Toda beseda Schild pomeni v tem reglu gorskega gospoda. — 22. O pojavu meščanskih gornikov gl. Metod Dolenc, Gorske bukve itd. 15 ter Milko Kos, Urbarji salzburske nadškofije 98. — 23. To je trdil Metod Dolenc, ČZN 1914, 43. — 24. Metod Dolenc, Gorske bukve itd. 19 sl. Deželni stanovi so v septembru 1541. leta vnovič poklicali zastopnike mest in trgov k posvetovanju. — 25. V prvi razred štejemo dva vira, ki sta nastala v zadnji petini XVI. stoletja, namreč priredbo Andreja Reclja iz 1582. leta in Priredbo NUK. — 26. Drugi razred tvorijo tri priredbe, ki so nastale v začetku XVII. stoletja, namreč Vagensberski fragment, Kapscheva priredba in Prir. NM. — 27. Prekmurska priredba rabi izraz mejaši v toč. 8, sogornike pa nazivlje za gazde (toč. 4 in 11). — 28. Metod Dolenc, Gorske bukve itd. 216. — 29. Isti, Slovenska ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja (239. knjiga Rada Jugoslavenske akademije znan. in umjet. u Zagrebu 1950), 22. sl. — 30. Gl. člen 50 G. b. Bliznji mejaš je seveda tu sosed, der Anrainer. — 31. Od 52 členov G. b. je 27 takih, da zadevajo tako mejaše kot sogornike (čl. 7, 8, 10, 12—15, 18—21, 24, 25, 31—35, 38, 39, 41—43, 46, 47, 50, 51), vrhu tega se nanaša samo na mejaše, ne tudi na sogornike čl. 6 G. b. — 32. Metod Dolenc, Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona, ČJKZ 1920, 72—91. — 33. Pisatelj pravi: »Iz prevodov vinogorskega zakona samega ni razbrati določene razlike med mejaši in sogorniki. Recelj in Prir. NUK rabita izraz mejaš sploh le v pomenu ad 1), tako tudi Kapsch. Šele v 18. stoletju stoji poleg sogornikov — mejaši. Po zapisnikih kostanjeviške opatiije je razumeti pod sogorniki — nevoljnike, tlačane gorskega gospoda, mejaši pa so bili vinogradniki — posestniki, ki so spadali samo glede vinogradov v poudnost gorskega gospoda. Posebne važnosti je, da najmlajši prevod sogornikov sploh več ne pozna (Slovensko cesarsko odločilo iz 1675. leta jih imenuje gormane, prim. Strekelj, ČZN I, 25)«. — 34. Metod Dolenc, Gorske bukve itd. 66 do 71. — 35. V tej opredelitvi sta dve napaki. Mejaš ni termin, ki bi pomenil sosedu vobče, temveč pomeni le bližnjega (najbližjega) sosedu, der Anrainer (čl.

47 in 50 G. b.). Potem pa v Boštanjski priredbi termin omejaš ni uporabljen v pomenu sosed, temveč obakrat (čl. 31 in 41) v pomenu sodovec, to se pravi sogornik. — 36. Vinogradnik vobče je vendar paumann, glej spredaj op. 15 in 17. Tudi ni vse odvisno od kriterija podsodnosti, temveč tudi od drugih momentov. Naposled je nevdržna opredelitev, zgrajena na tezi, da imajo srednjeveške pravne ustanove dva pojmovna dela v sebi, katerih eden naj bi bil stvaren, drugi pa oseben. Vse te ustanove so kakor iz enega kova. Pisatelj je prezrl tudi glavno, da je bil mejaš svobodnjak. — 37. Ta opis je preširok. Gre za sogornika, ki je dosegel ime mejaš, ne pa »za ostale podložnike gorske palice«. — 38. Dobesedni prevod termina perkgnoss se glasi

sogornik. Perkgnoss je pomenil mejaša le neko obdobje pred kodifikacijo G. b. — 39. Čl. 47, 50 Recljeve priredbe, čl. 46, 49 Prir. NUK, čl. 50, 36, 39 Kapscheve priredbe, čl. 47, 50 Prir. NM, čl. 41, 42 Labasserjeve priredbe, čl. 42, 44, 46 Boštanjke priredbe, čl. 39, 40 Soteške priredbe. — 40. Uvod Prir. NM in čl. 14, dalje čl. 1, 16 Labasserjeve in Boštanjke priredbe. — 41. Stare priredbe sporadično, tako Recljeva čl. 47, Kapscheva čl. 1. Prir. NM čl. 9, poznejše priredbe pa redno: čl. 1, 9, 16, 18, 20, 25, 30, 41 Labasserjeve priredbe, čl. 1, 9, 17, 18, 19, 22, 44 Boštanjke priredbe, čl. 1, 6, 7, 14, 15, 16, 20, 22 Vagensberškega ekscerpta, čl. 8, 14, 15, 16, 17, 19, 24, 25, 29, 39 Soteške priredbe, slednjič gl. tudi toč. 8 Prekmurske priredbe.

FERDO SEIDL O SVOJEM ŽIVLJENJU IN DELU

V jubilejnem letu Seidlovega vzornika Charlesa Darvina priredil Marjan Mušič

Leta 1956 je šla skoraj neopazno mimo nas stoletnica rojstva profesorja Ferda Seidla, utemeljitelja modernega slovenskega prirodoslovja in poslednjega naravoznanskega polihistorja pri nas. Čas, ta sicer pravični sodnik, je bil zanj vendarle krivičen, zato sem se odločil, da opozorim nanj slovensko javnost in rešim pozabe moža, ki sem ga

Ferdo Seidl

poblize poznal in spoštoval ne le kot bistroumnega in z obsežnim znanjem okrepljenega znanstvenika, marveč tudi kot plemenitega in za vse lépo zavzetega moža, svobodomisleca in rodoljuba.

Avtobiografijo je Seidl napisal v rodnem Novem mestu na pobudo prijatelja doktorja Pavla Grošlja in jo je datiral z dnem svoje 82-letnice, z 10. marcem 1938. leta. Razmnožena je bila v tipkopisu v več izvodih, ki jih je poklonil svojim sorodnikom, prijateljem in znancem. Poleg tipkopisnega izvornika, ki ga ima prireditelj avtobiografije in je služil pri objavi, ima med drugimi dva izvoda kopij Študijska knjižnica v Novem mestu, po enega pa Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter naravoslovčev nečak dr. J. Globevnik. Da bo ohranjen v čim večji meri njegov slog — l'homme, c'est le style —, podajam v celoti njegov tekst, ki bo takšen, kakršen je, v največji meri pripomogel k čim neposredneje očrtanemu profilu velikega pokojnika.

Ob prebiranju avtobiografije mora imeti bralec pred očmi, da jo je Seidl pisal na pragu smrti. Zato je razumljivo, da je ponekod marsikaj, kar se nam danes zdi manj važno, podrobneje obdelal, drugod pa, kjer bi želeli temeljitejši opis in razlago, to opustil ali pa celó povsem izpustil. Prav tako se mora bralec zavedati, da je bil tudi Seidl v vsem globoko zakoreninjen v svojem času. Njegov vzpon ni bil lahek, bil je ves čas spremljan z nevšečnostmi in ovirami, ki so se katerikrat zdele kar nepremagljive. Vživet se moramo v njegov položaj, ko se je znašel po odlično opravljenih visokošolskih študijah na meščanski šoli v Krškem ter se